

Vladimir Veselica
*Dragomir Vojnić**

NEKA ZAPAŽANJA SA DESETOG JUBILARNOG SAVJETOVANJA HRVATSKOG DRUŠTVA EKONOMISTA (OPATIJA 13.-15. STUDENOGA 2002.)

1) Uvodne napomene

Hrvatsko društvo ekonomista, kao udruga civilnoga društva, ulagala je velike napore za podizanja kvalitete ekonomske politike i ekonomskog odlučivanja na svim razinama.

Takvu je svoju aktivnost Hrvatsko društvo ekonomista u tijeku devedesetih godina 20. stoljeća i na početku ovoga stoljeća ostvarivalo na različite načine. Posebno spominjemo tradicionalno opatijsko savjetovanje ekonomista i časopis Hrvatskog društva ekonomista *Ekonomski pregled*.

Duboka gospodarska i moralna kriza nametnula je sama po sebi još dodatne stručne, znanstvene i moralne obveze Hrvatskome društvu ekonomista, kao udrugu civilnog društva.

U takvom je svojem djelovanju Hrvatsko društvo ekonomista imalo (i ima) podršku drugih srodnih udruga i medija. Kada je riječ o veoma važnoj podršci medija, to, razumije se, nikako ne znači davanje nekritičke podrške stavovima i prijedlozima ekonomista, nego se naprosto radi o objektivnom izvještavanju o različitim sugestijama koje ekonomska znanost nudi ekonomskoj politici i praksi. Na prošlom, desetom jubilarnom savjetovanju dogodilo se je nešto što dosad nije bilo uobičajeno. Ne želeći izvlačiti nikakve velike zaključke i ne želeći generalizirati tu pojavu, samo u želji za boljom suradnjom i uzajamnim razumijevanjem, posebno spominjemo neke činjenice.

* V. Veselica, redoviti profesor Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. D. Vojnić, znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta, Zagreb (u mirovini).

Mediji su nerijetko veću pozornost posvećivali izlaganjima političara, nego ekonomista, što se, nažalost, ponavlja i nije nova novost. Ono, međutim, što nas je malo iznenadilo jest uvodnik koji je u povodu opatijskog Savjetovanja napisao u Poslovnom tjedniku kolega i novinar Miodrag Šajatović kojega veoma uvažavamo i cijenimo. Sam naslov toga uvodnika "Slovenac održao lekciju hrvatskim ekonomistima" mislimo da nema dovoljno oslonca u onome što se na Savjetovanju događalo. Dapače, i referati (posebno uvodni referat i diskusija), a isto tako i uvodna i završna izlaganja daju osnova da taj naslov glasi "Slovenac održao lekciju hrvatskim političarima". Radi se o stavovima profesora Jože Mencingera s kojim smo se stavovima i prije i u pisanoj formi i usmeno na ovome Savjetovanju u potpunosti složili.

Prosudbe o depresivnim učincima opatijskog Savjetovanja ekonomista, a isto tako i o generacijskim podjelama također su privukle našu pozornost. Bez namjere da ih ni odobravamo, niti osporavamo ograničujemo se samo na iznošenje nekih teza, ocjena i stavova iz našeg uvodnog i završnog izlaganja. Jedan od stavova koji se provlači kroz naša opatijska savjetovanja odnosi se na činjenicu da je u Hrvatskoj tranzicija započela u bitno drugačijem političkom ozračju nego u Sloveniji. Kumulirani problemi u devedesetima, na osnovi tajkunske privatizacije i pogrešne razine stabilizacije, stvorili su mnogo teže i kompliciranije makro ekonomsko i makropolitčko okruženje nego u bilo kojoj drugoj (središnjeeuropskoj) zemlji u tranziciji.

Sintetički izraz tih razlika manifestira se u modelu privređivanja koji se zasniva na razvijanju trgovine i na ekspanziji uvoza. O tome se modelu mogu davati različite prosudbe, ali problemi koji se posebno odnose na deindustrijalizaciju, na nezaposlenost, na povećanje vanjskih (posebno robnih) deficita i zaduživanja ostaju.

Rješavanje tih problema tijesno je povezano s pogrešnom razinom stabilizacije.

Kod nas se (vjerojatno pod utjecajem različitih lobija) udomaćilo shvaćanje da je eksplicite uvažavanje toga problema (tj. hiperaprecirane kune) povezano s implicitnom suglasnošću s devalvacijom. To je međutim pogrešno. Sve relevantne diskusije na opatijskom Savjetovanju predstavljaju argument u tome smislu.

Problem hiperaprecirane kune može se rješavati i raznim drugim mjerama ekonomske (posebno monetarne i fiskalne) politike. Istraživanja ovog fenomena koja su na osnovi iskustva pojedinih zemalja provedena (pored ostaloga i u Svjetskoj banci i u MMF) pokazuju da je rješavanje toga problema to lakše i fleksibilnije, ako zaista postoje zamjetna aprecijacija (tj. ako je valuta hiperaprecirana), velika nezaposlenost i relativno stabilan tečaj i cijene.

Ono na što smo i na prošlim opatijskim savjetovanjima upozoravali jest neadekvatna ocjena trenutka u kojem je startala nova Vlada ljevoga centra. Pogrešnu razinu stabilizacije nova je Vlada naslijedila kao težak teret, a ne kao prednost. Tu činjenicu najbolje pokazuju komparacije ekonomskih indikatora razvitka zemalja

u tranziciji. To se posebno odnosi na komparaciju tečajnih devijacija. Ekonomska je znanost na sve te i na druge relevantne činjenice u tijeku devedesetih na opatijskim savjetovanjima neprestano upozoravala. Ta su se upozorenja nerijetko oslanjala i na argumente koje daju relevantne komparacije sa Slovenijom. Hrvatska se ekonomska politika, međutim, u devedesetima ostvarivala u takvom političkom ozračju koje je sputavalo utjecaje ekonomske znanosti. Novo stoljeće izmijenilo je političko ozračje, ali su veći utjecaj ekonomske znanosti ograničivali kumulirani problemi u devedesetima. U svakom slučaju neke teze, ocjene i stavovi iz naših uvodnih i zaključnih razmatranja sa spomenutog opatijskog Savjetovanja, koje ćemo u nastavku izložiti, zavrđuju nešto drugačiji naslov od onog citiranog na početku. Taj adekvatniji naslov mogao bi biti "Slovenac održao lekciju hrvatskim političarima". To se, razumije se, posebno odnosi na političare u tijeku devedesetih.

2) Neke teze, ocjene i stavovi iz izlaganja na Savjetovanju ekonomista (Opatija 13.-15. studenoga 2002.)

Ovo je deseto jubilarno savjetovanje koje Hrvatsko društvo ekonomista, kao udruga civilnoga društva, organizira po tradiciji u isto vrijeme i na istome mjestu u Opatiji.

Pretenzije Savjetovanja bile su i ostale iste ili slične u namjeri da ekonomska struka, ekonomska znanost i ekonomska praksa daju svoj doprinos djelotvornijem razvitku. Koliko smo u tome uspjeli, to je bilo i ostalo otvoreno pitanje. Mislimo da je i u tom kontekstu u povodu ovog jubilarnog Savjetovanja, barem u njegovoj završnici, potrebno učiniti nekoliko napomena koje se odnose i na povijesne retrospektive i na aktualni trenutak. Mi smo nerijetko u tijeku devedesetih (i na ovome Savjetovanju) znali govoriti da je u uvjetima duboke gospodarske i moralne krize poželjno odnose ekonomske znanosti i ekonomske politike zasnovati na "plemenitom komplotu" ili barem na "konstruktivnoj suradnji". To se, međutim, pokazalo iluzornim. Nešto bolji odnosi ekonomske znanosti i ekonomske politike postojali su za vrijeme pripreme i na samom početku tranzicije u vrijeme Vlade premijera Stjepana Mesića i na početku Vlade Josipa Manolića. U ostatku devedesetih glas ekonomske znanosti bio je glas vapijućeg u pustinji. Mi smo davali i danas dajemo različite ocjene o našoj ekonomskoj znanosti. Ona je takva kakva jest i, pored ostvarenih pomaka, bilo bi bolje da je i bolja. Ipak, naša je ekonomska znanost imala za vrijeme pripreme i ostvarivanja tranzicije neke karakteristike i kvalitete koju joj svi, posebno na međunarodnom planu, priznaju. A to je činjenica da je u kontinuitetu bila reformski, tržišno, pluralistički i demokratski orijentirana. Opće je poznato da su Slovenija i Hrvatska bile najbolje pripremljene za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. Naši su znanstvenici (posebno oni okupljeni oko

Ekonomskog instituta, Zagreb) već na početku devedesetih upozoravali na sve opasnosti koje izviru iz nekritičke primjene ekonomskog neoliberalizma, iz divljeg kapitalizma i iz tržišnog fundamentalizma, dakle upozoravali su na sve one opasnosti na koje su neki vodeći ekonomisti - znanstvenici iz Svjetske banke i MMF upozorili tek na svršetku devedesetih u okviru poznate diskusije na relaciji Washington - Post Washington Consensus. U tome se posebno isticao posljednji nobelovac Joseph Stiglitz.

Da je na početku devedesetih bilo barem malo sluha za upozorenja znanosti, nikada se u Hrvatskoj ne bi razvilo političko ozračje potpuno neprihvatljivo za međunarodnu zajednicu, zbog čega su uslijedile sankcije. Isto se tako nikada ne bi razvio tako defektan sustav i tako defektno makroekonomsko i makropolitčko okruženje koje je nastalo na osnovi tajkunske privatizacije i pogrešne razine stabilizacije. Ukratko, ne bi se nikada razvio tako, mogli bismo reći, neprirodan sustav privređivanja koji se zasniva na razvitku trgovine i ekspanziji uvoza, dakle suprotno od svega onoga što zagovaraju ekonomska teorija i praksa.

Kao logična posljedica takvoga sustava uslijedili su, umjesto restrukturiranja, destruiranje, gušenje, gašenje i likvidacija poduzeća uz kontinuirano povećavanje nezaposlenosti. Drastično smanjenje izvoza i deindustrijalizacija neminovne su popratne pojave takvih događanja. Istom lancu međuovisnosti pripadaju i izlaženje potrošnje izvan granica mogućnosti proizvodnje i povećavanje dugova.

Sve u svemu, da je bilo nešto više suradnje između ekonomske znanosti i ekonomske politike lijepa naša Republika Hrvatska ne bi se nikada našla u tako neugodnome položaju u kakvome se sada nalazi. Kada to kažemo, onda posebno mislimo na činjenicu da će se već sutra granica Europske unije naći u predgrađu Zagreba, a da će Hrvatskoj za prijelaz te granice biti potreban još neizvjestan broj godina.

Drastično zaostajanje Hrvatske za Slovenijom ne može se objašnjavati samo nametnutim ratom. To to više, što su hrvatski i slovenski ekonomisti imali zajedničku polaznu osnovicu za ostvarivanje tranzicije.

Kada se radi o nametnutome ratu onda su stvari nešto jasnije, ali kada je riječ o ekonomskoj znanosti, onda su stvari nešto manje jasne. Hrvatski i slovenski ekonomisti zajednički su pripremali ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. Te su zajedničke osnove stvorene u tijeku godina 1989. i 1990. u grupi Kire Gligorova, koji je u Vladi Ante Markovića bio glavni moderator i koordinator ostvarivanja tranzicije. Sa slovenske strane u toj su grupi pored profesora Aleksandra Bajta, sudjelovali i Velimir Bole i Jože Mencinger. Sa hrvatske su strane u toj grupi, pored profesora Dragomira Vojnića, sudjelovali i Božo Marenić, Stjepan Zdunić i Željko Rohatinski. Na tim je osnovama na početku osamostaljivanja Hrvatske u Ekonomskom institutu, Zagreb pripremljena i strateška osnova privatizacije i strateška osnova razvitka. Taj je koncept privatizacije dobio veliku

podršku na prvoj velikoj međunarodnoj konferenciji o tranziciji koju je organizirao poznati The Hoover Institution, Stanford University Cal. SAD, u lipnju 1991. Taj je koncept podržala prva Vlada premijera Stjepana Mesića, a isto tako i druga Vlada premijera Josipa Manolića. No, kada je na tim osnovama valjalo izraditi zakonodavne osnove privatizacije i tranzicije premijer Manolić je za ostvarivanje takvog koncepta izgubio političku podršku.

Slovenci su, međutim, taj koncept dosljedno proveli. Potpuno iste teze o zaostajanju Hrvatske iznio je i profesor Jože Mencinger (i usmeno i pismeno) posebno u članku "The Benefits of Ignoring IMF" (Ekonomski pregled 3.-4., 2002.) Za razliku od Slovenije, u Hrvatskoj je odmah na početku tranzicije stvoreno takvo političko ozračje koje je bilo neprihvatljivo za međunarodnu zajednicu, bez obzira što tko podrazumijeva pod tim zajedničkim nazivnikom.

Zbog toga je Hrvatska trpjela manje ili više otvorene sankcije. Za razliku od Slovenije koja je jedina provela privatizaciju koja se sama po sebi nametnula u smislu tranzicije samoupravnog društvenog vlasništva u privatno, Hrvatska je provela tajkunsku privatizaciju koja nije imala za cilj restrukturiranje i profitabilnost, nego mehaničku promjenu vlasništva po kriterijima koji nisu mogli rezultirati povećanjem gospodarske djelotvornosti, nego naprotiv.

Za razliku od Slovenije koja je u svojoj ekonomskoj politici u prvi plan stavila razvitak, zaposlenost i osobito izvoz, Hrvatska je zamijenila ciljeve i uvjete razvitka.

Za razliku od Slovenije koja je politiku tečaja i cijena podredila izvozu i razvitku, Hrvatska je ukupnu ekonomsku politiku podredila stabilnosti (praktički fiksnog) tečaja i cijena. I ponovno valja spomenuti činjenicu da se zbog kumuliranih grešaka u tijeku devedesetih Hrvatska našla u tako neugodnoj situaciji da će sutra granica Europske unije biti u predgrađu Zagreba, a da je za Hrvatsku potpuno neizvjesno kada će tu granicu preći.

No, bez obzira na sve moguće barijere i poteškoće, Hrvatska bi kao glavnu stratešku odrednicu ekonomske i ukupne politike morala postaviti zadaću da se prijelaz te granice Europske unije dogodi što prije. Koliko god ubrzavanje prijema Hrvatske u Europsku uniju u svijetlu nekih tekućih događanja može izgledati iluzorno, čitav niz činjenica ukazuje i na onu drugu pozitivniju stranu medalje.

Na početku ovoga stoljeća, u vrijeme koalicijske Vlade lijevoga centra, bitno je poboljšano opće političko ozračje i bitno je poboljšana međunarodna pozicija Hrvatske.

Na prvom opatijskom Savjetovanju na početku ovoga stoljeća ocijenili smo da se nova koalicijska Vlada lijevoga centra, zbog kumuliranih grešaka u devedesetima, našla u poziciji svojevrsnog zatočenika koji teško pronalazi putove izlaska. Kasnija su događanja pokazala da su neki pomaci (i premda nedovoljni) ipak ostvareni. Odnosi se to i na politiku svekolikog restrukturiranja i na fiskalnu i

monetarnu politiku, i na rješavanje problema nelikvidnosti i prijeloma u povećavanju nezaposlenosti i na prosječnu stopu rasta BDP od preko 4% i na drugo. I premda Vlada nije imala snage povući neke radikalnije poteze za koje je potrebno jedinstvo političke volje i akcije (radi se posebno o transformaciji privrednog sistema i modela razvitka na osnovi reindustrijalizacije i izvozne ekspanzije, ipak postoje naznake aktivnije, posebno investicijske politike, u cilju ubrzavanja razvitka.

Ako se to, barem djelomično, pokaže kao napuštanje nekritičke primjene ekonomskog neoliberalizma, divljeg kapitalizma i tržišnog fundamentalizma, ekonomska bi politika zavrijedila odgovarajuću podršku ekonomske znanosti.

Tu bi podršku valjalo omogućiti i preko takvih institucija kao što su Zavod za plan i makroekonomske analize i prognoze. Ekonomska bi znanost isto tako morala još aktivnije podržati ekonomsku politiku u traženju mogućnosti za brže priključivanje u Europsku uniju.

Preuranjenu, stihijsku i asimetričnu eurizaciju na prošlim smo opatijskim savjetovanjima ocjenjivali kao pogrešan. To se posebno odnosi na strukturu (deviznu i kunsku) novčane mase kao i na strukturu (stranog i domaćeg) vlasništva posebno u financijsko bankarskoj sferi. Ekonomska politika mora pokušati te greške preuranjenosti transformirati u prednosti ubrzanog prijema u Europsku uniju. Na takvo nas je razmišljanje posebno potaklo izlaganje predsjednika Europske komisije Romana Prodija na XIII. svjetskom kongresu ekonomista, koji je velikim dijelom bio posvećen proširenju Europske unije i na kojem je sudjelovala i hrvatska delegacija. Odgovarajuće izvješće tiskano je u časopisu Ekonomski pregled (9.-10./2002.). Ono što je za Hrvatsku posebno važno jest da su bitno izmijenjeni ponderi ekonomskih i političkih kriterija. Na prvoj konferenciji ekonomista Europske unije (University of Exeter rujun 1994.) na kojoj smo i osobno sudjelovali oni su bili izjednačeni. Kao minimum spominjao se kriterij od 50% prosječne razine 15 zemalja Europske unije. Po riječima Romana Prodija na spomenutom Kongresu težište je na političkim i na demokratskim kriterijima, na ljudskim, posebno manjinskim, pravima i slobodama. Hrvatska bi, rekao nam je Romano Prodi u razgovoru poslije plenarne sjednice, mogla ubrzati prijem u Europsku uniju ako ubrza ispunjenje uvjeta iz Sporazuma o stabilnosti i pridruživanju. Isto nam je tako rekao da će Europska unija za prijem novih zemalja morati izdvojiti samo 0,25% svoga BDP.

Sve u svemu, ako je i dosad jedna od važnih strateških odrednica ekonomske i ukupne politike bila ubrzano priključivanje Europskoj uniji, sada bi to moralo biti još više. Davanje prednosti političkim kriterijima nikako ne znači da se već postavljeni ciljevi ubrzanog razvitka mogu ili smiju umanjiti. Naprotiv. Čitava se politika svekolikog restrukturiranja i traženja mogućnosti transformacije postojećeg defektnog modela privređivanja (s težištem na reindustrijalizaciju i izvoznu ekspanziju) mora intenzivirati.

Isto se tako još veća pozornost mora posvetiti nastavku započetih reformi u svim sektorima s još većim naglaskom na obrazovanje i znanost. Reindustrijalizacija i sve ono što obuhvaća po izrazu "Research and Development" ima široko i razvojno i obrazovno značenje.

Industrijski razvitak za sobom povlači i razvitak obrazovanja i visokokvalificiranih kadrova, i to ne samo tehničkih. Sve je to *Condito sine qua non* razvitka u uvjetima informatičke epohe u kojoj živimo.

U kontekstu ubrzanog prijema u Europsku uniju posebno su važne reforme koje se odnose na funkciju pravne države, a to znači čitav kompleks sudstva i policije, osobito u kontekstu borbe protiv korupcije, organiziranog kriminala i mafiokracije.

Sve u svemu, strategija ubrzanja priključivanja Europskoj uniji zahtijeva intenzivan rad na takvoj promociji makroekonomskog i makropolitčkog okruženja koje će nas što brže učiniti i po legislativi i po drugim uvjetima življenja (kada su ljudska prava i slobode u pitanju) bliskima onome što se događa u zemljama Europske unije. Za vrijeme boravka u Lisabonu prijatelji i kolege ekonomisti iz Mađarske, Poljske i posebno iz Portugala uvjeravali su nas da je ubrzanje našeg priključenja Europskoj uniji realno moguće.

Portugal je prije dvadeset godina bio na nižoj razini od bivše države, a sada je ispred Slovenije. Na sesiji koja je bila posvećena Portugalu podrobno su nam obrazlagali da je taj brzi razvitak uslijedio na osnovi velikih investicija, i to kako na osnovi vanjskih direktnih investicija, tako i na osnovi direktne redistribucije.

Daju li sve navedene činjenice osnovu za nešto više optimizma za naše brže priključenje Europskoj uniji pokazat će godine koje su pred nama.

Hrvatsko društvo ekonomista, kao nevladina organizacija civilnoga društva i dalje će nastojati svojom aktivnošću (pa i opatijskim savjetovanjima) davati doprinos i djelotvornijem razvitku hrvatskoga gospodarstva i bržem priključenju Europskoj uniji Republike Hrvatske.

3. Umjesto zaključnih razmatranja

Sve naprijed rečeno i mnogo toga što nije rečeno (ali je bilo spomenuto na Savjetovanju) opravdava našu sugestiju da se s opatijskoga Savjetovanja dade nešto korigirana poruka pod naslovom "Slovenac održao lekciju hrvatskim političarima."

I premda bi nešto širi komentar zahtijevala i prije spomenuta opaska o generacijskoj podjeli i o zapostavljanju mlađih, to ćemo ostaviti za neku drugu priliku. U ovome se trenutku ograničujemo samo na konstataciju da su na opatijsko

savjetovanje redovito pozivani i dobrodošli autori svih generacija koji mogu prirediti i ponuditi odgovarajuće teme i radove.

Hrvatsko društvo ekonomista nedavno je pozdravilo znanstveni skup koji je organizirala "Ekonomija moderna" i koji je veoma dobrodošao i za promociju moderne ekonomije i mladih (i ne samo mladih) znanstvenika.

Jedan od radova objavljenih u ovome broju časopisa upravo se odnosi na aktivnosti mlađih ekonomista okupljenih oko "Ekonomije moderne".

Na svršetku ipak želimo prosudbama koje su nas potakle na pisanje ovoga priloga dati jednu optimističniju notu. Naime, na početku spomenute prosudbe, bez obzira na to kako su nas se dojmile, potakle su nas na razmišljanje o nekim organizacijskim problemima djelovanja Hrvatskog društva ekonomista koje kao udruga civilnoga društva mora ostvarivati (u svekolikom interesu) bolju suradnju s medijima. Spomenut ćemo i još jedan razlog nešto optimističnije konotacije ovoga izlaganja. Ukupan duh i poruke prošlog opatijskog Savjetovanja daju dosta osnova za pretpostavku da će se u godinama koje su pred nama ostvarivati nešto brži pomaci u smjeru nešto djelotvornijeg gospodarskog razvitka i u smjeru ubrzanog priključivanja Europskoj uniji. Prema tome postoje određene pretpostavke da je moguće nadati se dobrome.

